

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁREPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

00/419

ŠRAJBERG, Ā. L.: Avtomatizaciā kak novoe naučnoe napravlenie v bibliotečno-informacionnoj oblasti. Desāt glavnyh principov avtomatizacii = Naučn. Teh. Bibl. 2000. 2. no. 5-11. p.

A számítógépesítés mint a könyvtári-információs terület új tudományos irányzata. A számítógépesítés tíz alapelve

Számítógépesítés

A könyvtári-információs folyamatok és rendszerek gépesítését az információk növekvő mennyisége és a használók igényei ösztönzik. A „használó” fogalma több kategóriát foglal magában: olvasó, kölcsönző, látogató, informátor, tehát mindazok, akik a könyvtárak és információs központok szolgáltatásait igénybe veszik akár helyben, akár távolról. A könyvtári technológiák, különösen a személyi számítógépek elterjedésével, az 1970-1980-as években változtak meg gyökeresen és minden könyvtárra kiterjedően. A számítógép alkalmazása nemcsak meggyorsítja a használók kiszolgálását és emeli ennek színvonalát, hanem teljes egészében átalakítja a munkafolyamatokat. Az elsődleges forrásokhoz való gyors hozzáférés mellett a nyitott társadalom fő elve, az információhoz és a publikációkhoz való szabad hozzáférés feltételei is megteremtődnek. A számítógép-hálózat (főként az internet) révén összekapcsolt könyvtárak igénybevétele növeli az információvagyon használatának hatékonyságát.

Mindez a könyvtárakat az ország és a társadalom tudományos-műszaki és szociális fejlesztésének egyik alapvető eszközévé teszi. Ahhoz, hogy ezt a könyvtárak elérhessék, a következő feladatok megoldása szükséges:

- a könyvtári-információs folyamatoknak (rendszerek, hálózatok), mint a gépesítés objektumainak rendszerszemléletű elemzése;
- a folyamatok, rendszerek és hálózatok modellezése a gépesítés előtt és után;
- a könyvtári-információs rendszerek és hálózatok tervezésénél általános rendszerelméleti alapelvek adaptálása;
- módszertan kidolgozása a szoftvereszközök kidolgozásához, illetve kiválasztásához,
- ajánlások kidolgozása a technológiai folyamatok megszervezésére a gépesítés körülményei között;
- paraméterek és képletek kidolgozása a könyvtári-információs rendszerek összehasonlításához;
- az integráció, a kooperáció és az információvagyon közös használata elveinek erősítése;
- ajánlások kidolgozása hálózati rendszerek létrehozására és a telekommunikációs és internet-technológiák könyvtári gyakorlatban való elterjesztésére;
- modell kidolgozása az új információs technológiák bevezetésére a meglévő és fejlesztés alatt álló könyvtári-információs rendszerekbe;
- elvek kidolgozása a gépesítés eszközeinek bevezetéséhez és fejlesztéséhez a könyvtári gyakorlat számára.

E feladatok megoldása érdekében általános sémát kell kidolgozni a könyvtári-információs rendszerek felépítéséhez.

A könyvtári rendszerek és hálózatok gépesítése terén már megfelelő szintű elméleti kutatások zajlottak, sőt a téma a könyvtárosképzésben is teret nyert. Mint új tudományos diszciplína 10 alapelven nyugszik:

1. Az identitás elve: az új gépi könyvtári rendszerek kidolgozása, a meglévők korszerűsítése és a készen kapottak bevezetése azonos tudományos problémát jelentenek, csak a lépések sorrendjében és időparaméterekben különböznek egymástól.
2. Az eszközök összeegyeztethetőségének elve: a gépi könyvtári rendszer hardver- és szoftvereszközeinek megválasztása függ a gépesítendő könyvtár technikai felszereltségétől és a meglévő eszközök kompatibilitásától.
3. A szoftver integrálhatóságának és modulálhatóság elve: a szoftver modulokból épüljön fel, az elterjedt operációs és adatbázis-kezelő rendszerekre alapozva.
4. Az üzemszerűség elve: a gépi technológia új technológiát, esetleg a meglévő gépi rendszer továbbfejlesztését jelentse, és semmiképpen se a régi, hagyományos munkafolyamatok gépi leképezését.
5. Az egyszerűség elve: az egyszer létrehozott és megőrzött információ sokszori és sokoldalú felhasználása a helyi és hálózati rendszerekben.
6. A testületiség elve: a létrehozott könyvtári-információs erőforrás ne egyedi, hanem terjeszthető legyen.
7. A hálózati integráció elve: az információforrás létrehozásának technológiájában és a helyi és távoli felhasználók kiszolgálásában hálózati integrációra és egységes technológia alkalmazására kell törekedni.
8. A monitoring elve a vezetésben: állandó ellenőrzési mechanizmust kell beépíteni a rendszer működésének minőségi és mennyiségi jellemzőinek gyűjtése céljából.
9. A nemzetközi együttműködés elve: a könyvtári rendszer kialakításakor szem előtt kell tartani a nemzetközi együttműködés és kooperáció lehe-

tőségeit, illetve a nemzetközi információcsere szabványainak és protokolljainak alkalmazását.

10. A rendszerek és hálózatok szoftvereszközeinek kidolgozása a lehető legmagasabb fokú egységesítéssel és tipizálással valósuljon meg.

(Rác Ágnes)

00/420

KHALID, H.M.: The use of technology for housekeeping and bibliographic searching activities in university libraries of Saudi Arabia: the need for acceleration = *Libr.Rev.* 49.vol. 2000. 4. no. 179-185. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Az információtechnológia használata Szaúd-Arábia egyetemi könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Gépi információkeresés

Ma már maximálisan ki lehetne használni az információtechnológia lehetőségeit a könyvtárakban, s ez egy új korszak kezdetét jelenthetné a könyvtári szolgáltatások területén. Ennek ellenére egy postai felmérés azt mutatta, hogy a szaúd-arábiai egyetemi könyvtárak a lehetségesnél kisebb mértékben használják az információtechnológiát a munkafolyamatok gépesítésére és információkeresésre. Egy irodalomkutatás eredménye szerint az alacsonyabb használatnak főleg az országos tájékoztatási politika hiánya, továbbá a képzett személyzet hiánya lehet az oka. Az információtechnológia nagyobb mértékű használatának elősegítése ezért a szakmai szervezetek és a kormányhivatalok kezében van. A következő programokra lenne szükség: technológiai tervezés, tájékoztatási politika kifejlesztése, a könyvtárakban használható információtechnológia népszerűsítése, a könyvtárosképzés és használóképzés előmozdítása.

(Autoref.)

Lásd még 348

Könyvtárépítés, -berendezés

00/421

BOYDEN, Lynn – WEINER, James: Sustainable libraries: teaching environmental responsibility to communities = Bottom Line. 13.vol. 2000. 2. no. 74-82. p.

A fenntartható könyvtár: egy energiatakarékosan megépített könyvtárépület felhasználása a közösség környezeti nevelésére

Esettanulmány [forma]; Könyvtárépület -közművelődési; Tájékoztatás -környezetvédelmi

A cikk definíciója szerint az energiatakarékos és környezetbarát tervezés (sustainable design) olyan folyamat, melyben a gazdasági, valamint a közösséggel és az épülettel kapcsolatos megfontolásokat a szóban forgó cél szolgálatába állítják. A könyvtárak kiváló bemutatói lehetnek az ilyen tervezésnek. A cikkben ismertetett esettanulmány (Oak Park Library, Ventura, California) egy közös használatú közművelődési és középiskolai könyvtár korszerű, energiatakarékos épületét mutatja be. Az előzetes használói felmérések, nyilvános bemutatók, számítógépes modellezés és környezetvédelmi kutatások nyomán sikerült egy olyan tervet készíteni, amely közel 250 ezer dolláros támogatást kapott. A könyvtár energiatakarékos elemeinek számítógépes elemzése kimutatta, hogy a használt módszerekkel sikerült csökkenteni a fűtési, hűtési és világítási költségeket. Az alkalmazott energiatakarékosági és építészeti megoldások más projektekben is alkalmazhatók. A cikk a témával kapcsolatos internetforrások jegyzékét is közreadja.

(Autoref. alapján)

00/422

BOONE, Morell D.: "Are you going wired or wireless?" = Libr.Hi Tech. 18.vol. 2000. 2. no. 185-190. p. Bibliogr.

Könyvtárépítés: kábeles vagy kábel nélküli technológiát alkalmazunk?

Építési terv; Helyi gépi hálózat; Könyvtárépület

Amikor meglévő épület felújítását vagy új épület építését tervezzük, mindig központi kérdés, hogy helyettesítsük-e a kábeles technológiát kábel nélkülivel. Ez utóbbival kapcsolatban kétféle „hiedelem” él: 1. A kábel nélküli építkezés csökkenti a műszaki infrastruktúra költségeit; 2. A kábel nélküli technológia jelenleg többnyire nem tudja kezelni a különböző hálózatisávszélesség-igényeket. Ezeket és egyéb tévhiteket leplez le és tárgyalt részletesen a szerző. Ismerteti az ún. „Negroponte-i váltás” elméletét (Negroponte egy 1995-ben megjelent könyvében azt jósolta, hogy a kábel nélküli kommunikáció a vártnál hamarabb felváltja a kábeleset). Sikeres és kevésbé sikeres kábel nélküli projekteket mutat be. Egy információtechnológiai szakember és egy építész mondja el véleményét a kétfajta technológiáról. A címben feltett kérdésre a válasz: mindkét infrastruktúrára szükség van.

(Autoref. alapján)

Elektronikus könyvtár

00/423

BAWDEN, David – ROWLANDS, Ian: Digital libraries: a conceptual framework = Libri. 49.vol. 1999. 4. no. 192-202. p. Bibliogr.

A digitális könyvtárak fogalmának egy modellje

Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi kutatás; Modellálás

A digitális könyvtár mibenlétét a szerzők egy korábbi tanulmányuk koncepciójára, terminológiájára és feltételezéseire támaszkodva értelmezik, majd egy átfogó modellt állítanak fel az 1995-1999-es időszak irodalmára épülő szemléjükben (a szemlében szereplő hivatkozásoktól itt többnyire eltekintünk – a ref.).

A digitális könyvtár területén alkalmazott modellek zöme rendszerszemléletű és blokk-diagrammokról építkeznek. Jóval egyszerűbb, a következő három tényezőtől álló modellt kínál Borgman: 1. tartalom, gyűjtemény és kommunikáció, 2. intézmények vagy szolgáltatások, 3. adatbázisok. A modellek legegyszerűbb formája a metafora; a legkézenfekvőbb a „hibrid”-könyvtár, újabb keletű az információ „táj” vagy az „információ-ökológia”.

A digitális könyvtári kutatásokról szóló irodalom témái a következő nyolc klaszterbe sorolhatók: emberi tényezők, szervezési tényezők, a könyvtári menedzsment tényezői, az információra vonatkozó jogi és politikai tényezők, rendszertényezők, tudásszervezési és -feltárási tényezők, az információátviteli láncre ható tényezők, jövőkutatási tanulmányok és forgatókönyvek.

Yates három, egymással összefüggő, a hagyományos és a digitális könyvtárat egyaránt jellemző szempontot emel ki modelljében: a dokumentumokat, a technológiát és a tevékenységeket. Ezzel egyben azt is hangsúlyozza, hogy a technológiai fejlő-

dés a digitális/komplex könyvtár megújulásának nem az egyetlen forrása.

Levy és Marshall a Yates-féle modell következményeit áttekintve kijelenti, hogy csak a technikától egy könyvtár még nem lesz digitális; a tartalom, mégpedig egy jól körülhatárolt közönséget szolgáló és gondozott gyűjtemény teszi azzá. A digitális könyvtár kialakulásának főbb ismérvei: az interoperabilitás, a skálázhatóság, a mély szemantikai visszakeresés lehetősége, a megőrzés stb. A Yates által említett három tényezőt Levy és Marshall a digitális könyvtár „információs” (dokumentumok), „rendszerrel kapcsolatos” (technológiai) és „társadalmi” területének nevezik, majd felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes kategóriák témaklaszterei között jelentős átfedések, ismétlések vannak.

A digitális könyvtár társadalmi környezetéről szóló irodalom (amelyben pszichológiai, kulturális, szervezési, gazdasági, jogi, igazgatási elemek egyaránt fellelhetők) meglehetősen szóródást mutat. Az ezzel kapcsolatos kutatási témák négy átfogó csoportba sorolhatók: 1. tájékozódási gyakorlat és jártasság (legfejlettebb formái a szabad tanulás és a szükség szerinti információszolgáltatás), 2. a tevékenység természetére gyakorolt hatás (a „kollaboratórium” mint új szervezeti forma; a konzorciumok új súlypontjai a digitális könyvtári projektek; a közvetítők szerepváltása; a digitális megőrzés két jelentése), 3. a szervezetekre gyakorolt hatás (a „transzformisták” és a „kontinualisták” álláspontja; a szakmai értékek megváltozása), 4. az információval kapcsolatos jogi és politikai megfontolások (az információ integritása, a dokumentumok hitelessége, a használói bizalom, a használó hitelesítése, a térítések kezelése, a biztonság, a titkosítás és a személyes adatok védelme, valamint a szerzői jog).

A digitális könyvtár információs területén folytatott vizsgálódások elsősorban a forrásleírás és a tartalmi hozzáférés kérdéseire összpontosítanak. Az „információ-felfedezés” koncepciója néhány egymással összefüggő tevékenységet érint: az elérést

(ezt tekintik a legáltalánosabb fogalomnak), a keresést (azaz a tételek azonosítását), a böngészést, illetve a navigálást (ezek még lazább strukturált megközelítést jelentenek). Egy digitális könyvtárban háromféle metaadat-szerkezetre van szükség: a leíró (vagy intellektuális), a strukturális és az adminisztratív szintűre (a könyvtári katalogizálás a leíró szintre vonatkozik). Az információkeresés területén nagy kihívást jelent, hogy milyen mélységig lehetséges a visszakeresés hatalmas heterogén dokumentumállományokban. A hatékonyság értékeléséhez új mérőeszközöket kell kifejleszteni.

A digitális könyvtár rendszerrel kapcsolatos területén a kutatás-fejlesztés két legfontosabb kérdése az interoperabilitás és a skálázhatóság. Az interoperabilitás szinte a digitális könyvtár minden mozzanatával összefügg. Befolyással bír a rendszer architektúrájára, az adatátviteli szabványokra és protokollokra, a metaadatokra és a jelölőnyelvekre is. Brophy és Fisher az interoperabilitás öt szintjét különbözteti meg (technikai, szemantikai, politikai, közösségek közötti és a nemzetközi). A digitális könyvtárak (nemzeti és nemzetközi) skálázhatósága is csak az interoperabilitási szabványok keretein belül lehetséges.

A digitális könyvtárnak három általános modellje ismeretes: a valódi digitális könyvtár, a hibrid könyvtár és az elektronikus könyvtár. A legegyszerűbb, elektronikus könyvtári modell a könyvtárat fizikailag létező helynek tekinti, ahol a használók egy-egy digitális forráshoz hozzájuthatnak. E forrásokat szinte a hagyományos dokumentumokkal azonos módon szerzik be és teszik hozzáférhetővé. A hibrid könyvtárat egyesek önálló modellnek tekintik, mások szerint csupán egy átmenetet jelent az igazi digitális könyvtár felé vezető úton. Ez a modell pragmatikus hozzáférést kínál a sokféle hordozóból és formátumból álló információkínálathoz, az elektronikus könyvtárnál szorosabb integráció és interoperabilitás keretein belül. Egyben intézménymodell is, hiszen feltételez egy fizikai teret,

ahol tárolják az információkat, és biztosítják elérésüket. Az igazi digitális könyvtár kapcsolódhat egy intézményhez, de éppúgy valamely tudományághoz vagy szakmához, tájegységhez vagy országhoz. Lehet fizikai elhelyezése, de ez nem szükségszerű. Igen gyorsan létrehozható és megszüntethető. Sokkal nehezebb realiztikus modellt rajzolni róla dinamikus jellege, többarcúsága és többrétúsége miatt. Az egyik megközelítés azt javasolja, hogy a digitális könyvtár modellje a következő négy szerkezeti szintből álljon: használói interfész, hálózatok és kommunikáció, információforrások, a tájékoztató szolgálat rendszerei. Az alapfunkciók: digitalizálás, nagykapacitású letéti hely, gyors adatátvitel, előjogok, menedzsment.

Az említett három általános modellt egy általános modellbe lehet összevonni Crawford komplex könyvtári koncepciójának felhasználásával, amely felöleli mindazokat a rendszereket és szolgáltatásokat, melyek valamennyire már digitalizáltak, de elkerüli a „hibrid” kifejezés negatív mellékzöngéit (ti. átmenetiség).

A digitális könyvtár értékelése kapcsán Reid ötszintes modellje alkalmazható a kísérleti projektek és kezdeményezések osztályozására. Ez a modell arra épül, hogy a vizsgált projektek a megvalósítás mely stádiumában vannak: 1. a bevezetés, 2. a kibontakozás, 3. a többi szolgáltatással (pl. dokumentumszolgáltatással) való integráció, 4. az intézményen belüli és az intézmények közötti elterjesztés, végül 5. valamilyen üzleti előny megszerzésére való felhasználás szakaszában.

Barry a digitális könyvtári kezdeményezések értékelésének öt fontos szempontját említi: ezen az új területen nem ismerjük eléggé a működési változókat; összetett információkeresési folyamattal van dolgunk; a tájékoztató és kutatási jártasság implicit természetű; az eredményeket nehéz kutatási fogalmak szerint megfogalmazni; nem ismerjük megfelelően a kutatást segítő információs rendszerek szerepét és szolgáltatásait.

A digitális könyvtári kísérleti és demonstrációs projektek igencsak eltérnek egymástól feltételezéseiket, az összetevők autonómiájának mértékét, a feladat összetettségét tekintve, ezért az eredmények értékelése is nehéz. Aggodalomra ad okot, hogy hiányzik a megfelelő és elfogadott értékelési szempontrendszer.

A szerzők végül felvázolják koncepcionális sémájukat, amely, úgy vélik, magában foglalja a digitális könyvtárral foglalkozó kutatások számos fontos témakörét, és értékes eszközzel szolgálhat a digitális könyvtárak természetének megértéséhez, a kutatási eredmények és a gyakorlati tapasztalatok összehasonlításához és elemzéséhez.

(Hegyközi Ilona)

00/424

MARCAS, Jair de – BRANSE, Yosef et al.: Hybrid library development at the University of Haifa Library = Libr.Rev. 49.vol. 2000. 4. no. 165-172. p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Hibrid könyvtár kialakítása a Haifai Egyetemi Könyvtárban

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Helyi gépi hálózat; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A cikk bemutatja a hibrid könyvtár kifejlődését a Haifai Egyetemen. A hibrid könyvtár lényege a különféle források, pl. OPAC, on-line és hálózati adatbázisok és elektronikus folyóiratok egységes rendszerbe való integrálása. Különféle terminálok és munkaállomások helyett a könyvtári erőforrások egyetlen webfelületen érhetők el, ahol lehetőség van a horizontális és a vertikális navigálásra. Megvalósították a könyvtár katalógusából kiinduló navigálás lehetőségét is. A cikk a szóban forgó fejlesztés céljait, technológiai megoldásait és alkalmazását ismerteti. A kísérleti projekt sikeresen ért véget, annak ellenére, hogy több probléma is akadt. Az eredményes kísérlet nyomán az összes munkaállomást az új rendszer szerint átalakítják.

(Autoref.)

00/425

ŠRAJBERG, Á. L.: Na puti k sozdaniü koncepcii Nacional'noj elektronnoj biblioteki = Naučn.Teh.Bibl. 2000. 3. no. 10-13. p.

A nemzeti elektronikus könyvtár létesítésének koncepciója útján

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár

Az elektronikus könyvtár vagy digitális könyvtár fogalma még ma sem tisztázott, a sok meghatározás közül két alapvetőt lehet kiemelni: az egyik szerint az elektronikus könyvtár az elektronikus forrásoknak a könyvtári elvek alapján szervezett összessége (hagyományos szabályok és technológiák szerint gyarapítva és feldolgozva), a másik szerint pedig az elektronikus forrásoknak speciális módon szervezett gyűjteménye, amelynek nincs köze a hagyományos értelemben vett könyvtárhoz

Az elméleti kérdések tisztázása különösen fontos most Oroszországban, ahol 1999-ben kormányhatározat született az elektronikus könyvtár koncepciójának kidolgozásáról. A kidolgozott javaslat alapján 2000-től kezdve országos programot indítanak a „Nemzeti elektronikus könyvtár” kiépítésére, költségvetési forrásokat biztosítva hozzá.

E cikk a javaslatokat kidolgozó munkacsoport vezetőjének tollából az orosz műszaki könyvtár tapasztalataira alapozva világít meg néhány kérdést:

Meg kell különböztetni a nemzeti elektronikus könyvtárat (a továbbiakban: NEK) az egyes szervezetek, intézmények által létrehozott elektronikus könyvtáraktól: a NEK esetében országos szintű, egységes program kidolgozásáról van szó, amelynek keretében az elektronikus források létrehozása, számbavétele, katalogizálása, használatása történik. Ebben az értelemben a NEK egyfelől magában foglalja az országban létrehozott elektronikus források összességét, másfelől pedig egy olyan „metaprogram”, amely egyesíti a már meglévő vagy fejlesztés alatt álló országos és ágazati progra-

mokat. Ezért létfontosságú az elektronikus könyvtár fogalmának tisztázása.

A program fontos részét képezi az országban meglévő elektronikus könyvtárak kataszterének elkészítése, az elektronikus könyvtár felépítésének kidolgozása, jogi alapjainak megteremtése, a programban részt vevő intézmények együttműködésének megszervezése, az elektronikus könyvtár szoftver-

és hardverszükségletének összeállítása és egységesítése minden elektronikus könyvtár számára, a meglévő telekommunikációs szabványokhoz való igazodás, az elektronikus könyvtár használóinak oktatása.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 366, 406

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

00/426

SOLOVEV, V.: Sto ázykov rossijskoj knigi = Biblioteka. 2000. 4. no. 11-13. p.

Az oroszországi könyv száz nyelve

Könyvkiadás; Nemzetiségi irodalom

A nemzeti öntudatra ébredéssel egy időben az Orosz Föderáció területén nehéz helyzetbe került a könyvkiadás: a megváltozott társadalmi, gazdasági és szociális helyzetben megjelent a Föderáció valamennyi népének nyelvein történő könyvkiadás igénye, ugyanakkor a romló pénzügyi helyzet mind ez ideig nem biztosított lehetőséget a könyvkiadás teljes hálózatának kialakítására.

A könyvkiadási politika alapját az olvasói összetétel (szociális és demográfiai szempontok; a nemzetiségek, kisebb népcsoportok, autonóm területek számadatai a teljes lakosság számarányához viszonyítva) ismerete és a nyelvet művelő lakosság

adottságai jelentik. A szociológiai kutatások eredményei szerint vannak olyan tagköztársaságok, ahol a nemzetiség a lakosság többségét teszi ki (Tuva, Csuvasföld); vannak olyanok, ahol a nemzetiségek aránya kisebb mint ötven százalék a többségi oroszok mellett (Kalmükföld); és vannak olyanok, ahol a nemzetiségek aránya harminc százalék alatt van (Karélia, Baskíria).

Az Orosz Föderáció könyvkiadása nehéz helyzetben van: csökkenő tendenciát mutat a megjelenő művek száma és a példányszám egyaránt, a tagköztársaságok könyvkiadásának helyzete pedig nagyjából megfelel az oroszországinak. A tematikus megoszlásban a szépirodalom kiadása áll az első helyen, ez adja a kiadványok mintegy egyötödét Oroszországban, és valamivel kisebb részét a tagköztársaságoknál. A legnagyobb növekedést a kilencvenes években az oktató-nevelő munkát támogató kiadványok érték el. Az e témában orosz nyelven kiadott művek száma két és félszeresére, a nemzeti nyelveken kiadottaké másfélszeresére nőtt. Ezek a kiadványszámok azonban messze nem